

DAWID MAKOWSKI

Akademia Katolicka w Warszawie – Collegium Bobolanum

KSZTAŁTOWANIE SIĘ HIERARCHII DUCHOWIEŃSTWA DO IV W.

1. Wprowadzenie. 2. Wykształcenie się święceń wyższych. 3. Powstanie święceń niższych.
4. Zakończenie

Słowa kluczowe: duchowieństwo, sakrament święceń, posługi, historia

1. WPROWADZENIE

Sakrament święceń dzieli się dzisiaj wewnątrznie na trzy stopnie: diakonat, prezbiterat oraz episkopat¹. Taki stan rzeczy obowiązuje od 15 sierpnia 1972 r., kiedy papież Paweł VI (†1978) zreformował hierarchię duchowieństwa, znosząc święcenia niższe i subdiakoniat, pozostawiając pośród nich tylko urzędy lektoratu i akolitu, które nazywają się posługami (łac. *ministerium*), aby mianem święcenia (łac. *ordinatio*) określane były tylko trzy wyżej wymienione stopnie hierarchiczne². To rozróżnienie urzędów Kościoła wynika z gestu nałożenia rąk, które towarzyszy udzielaniu święceń wyższych, ale nie ma go przy ustanawianiu świeckich do posług stałych³. Obecna dyscyplina kościelna względem święceń oraz posług przypomina tę, stosowaną do końca IV w., kiedy to obok święceń funkcjonowały poszczególne posługi, zaliczane niekiedy do grona hierarchii kościelnej, ale jeszcze niezarezerwowane jedynie dla duchowieństwa⁴. Świadczą o tym sformułowania, jakimi określano poszczególne grupy posługujących we wspólnocie, a które dają się zauważyć przede wszystkim w pismach Tertuliana (†240), Atanazego Wielkiego (†373) i Synodu

¹ *Ordines sunt episcopatus, presbyteratus et diaconatus. Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, Roma 1986, can. 1009 §1.

² Paulus VI, *Litteræ Apostolicæ Motu Proprio datæ „Ministeria Quaedam”*. *Disciplina circa primam tonsuram, ordines minores et subdiaconatus in Ecclesia Latina innovatur*, Acta Apostolica Sedis 64 (1972), 529–534.

³ Szeroko na temat tej zmiany, zob. *Commentarium de nova disciplina et ritibus circa ministeria*, Notitiæ 79 (1973), 19.

⁴ F. Wieland, *Die genetische Entwicklung der sog. Ordines Minores in den drei ersten Jahrhunderten*, Rom 1897, 48.

w Laodycei (ok. 360 r.)⁵. W przeważającej większości termin *ordo* odnosił się wówczas jedynie do diakonów, prezbiterów i biskupów⁶.

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie kształtowania się hierarchii duchowieństwa do IV w., kiedy można spotkać się ze wstępną klasyfikacją podziału hierarchicznego urzędów kościelnych. Zostanie to wprowadzone w celu ukazania ewolucji sakramentu święceń oraz niższych posług w czasie pierwszej organizacji struktur kościelnych. Artykuł został podzielony na dwie części: pierwszą, traktującą o powstaniu święceń wyższych, oraz drugą, wskazującą na rozwój święceń niższych. Całość została zwieńczona refleksjami.

2. WYKSZTAŁCENIE SIĘ ŚWIĘCEŃ WYŻSZYCH

W pierwszej części pracy uwaga zostanie skupiona na wykształceniu się hierarchii duchowieństwa wyższego, które jest wzmiankowane na kartach Pisma Świętego. Już wówczas wewnątrz wspólnoty Kościoła istniały poszczególne formy służby (por. 1 Kor 12, 1–11; Ef 4, 11). Były one przeważnie związane z otrzymaniem przez kogoś konkretnego charyzmatu do pełnienia danej czynności⁷. Choć Pismo Święte wymienia wiele różnych urzędów, to spośród tych, które dzisiaj nazywają się święceniami lub posługami, wówczas istniały tylko diakonat i kapłaństwo⁸.

Szukając najwcześniejszych wzmianek o istnieniu diakonatu, bardzo często podaje się fragment z Dziejów Apostolskich (Dz 6, 1–7), który miałby świadczyć o tym, że wówczas ma się styczność z pierwszymi święceniami diakonów⁹. Choć mogło tak być, to jednak tekst biblijny nie daje podstaw, by tak uważać, bo równie dobrze można to Kolegium Siedmiu utożsamiać z innymi sługami, co uczynił m.in. Jan Chryzostom (†407)¹⁰. Ważne jest jednak nie to, kim owi słudzy byli, ale to, co robili – nieśli pomoc wspólnocie. To zadanie można nazwać sensem zaistnienia poszczególnych grup służby kościelnej¹¹. Spośród wszystkich form kościelnej posługi dwoma pierwszymi urzędami – jak już wspomiano – był diakonat oraz kapłaństwo. W tekstach Pisma Świętego widnieje wiele przykładów, świadczących o posługiwaniu

⁵ Athanasius, *Apologia contra arianos*, VII, w: *Patrologia Graeca*, vol. 25, ed. J.-P. Migne, Paris 1857, 260–261; Concilium Laodicenum, *Canones*, XX, XXIV, XXVI, XXX, XLI, LIV i LV, w: *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, vol. 2, ed. J.D. Mansi, Florentiae 1759, 568, 570–571 i 574; Tertullianus, *Ad Uxorem*, I, 7, w: *Patrologia Latina*, ed. J.-P. Migne, vol. 1, ed. J.-P. Migne, Paris 1844, 1397–1399.

⁶ D. Kwiatkowski, *Struktura i teologia obrzędu święceń prezbiteratu w posoborowych pontyfikatach*, *Poznańskie Studia Teologiczne* 2 (2001), 166.

⁷ S. Szczepaniec, *Posługi liturgiczne w zgromadzeniu liturgicznym*, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 40 (1987), 535.

⁸ D. Kwiatkowski, art.cyt., 165.

⁹ Zapewne czyni się to dlatego, że w tym obrzędzie występował gest nałożenia rąk. Zob. T. Schnitzler, *Znaki bliskości Boga. Zarys sakramentologii*, tłum. J. Tyrawa, Wrocław 1995, 226–227.

¹⁰ Dla niego byli to prezbiterzy. Por. Ioannes Chrysostomos, *Homiliae*, XIV, 3, w: *Patrologia Graeca*, vol. 60, ed. J.-P. Migne, Paris 1862, 116. Szeroko na ten temat, zob. M. Blaza, D. Kowalczyk, *Traktat o sakramentach*, w: *Dogmatyka*, t. 5, Warszawa 2016, 442.

¹¹ Y. Congar, *Ministries et structuration de l'Eglise*, *La Maison-Dieu* 102 (1970), 7.

diakonów we wspólnocie (por. Rz 12, 7; Flp 1, 1; 1 Tm 3, 8. 12)¹². Diakoni byli sługami, którzy odciażali kapłanów w czynnościach związanych ze służbą charytatywną oraz głoszeniem Słowa¹³. Ambroży z Mediolanu (†397) wspominał, że każdy diakon towarzyszył swemu biskupowi¹⁴. W wymiarze liturgicznym to właśnie oni byli tymi, którzy jako pierwsi pełnili funkcje, wykonywane dzisiaj przez ministrantów. Świadczą o tym chociażby pisma Ignacego Antiocheńskiego (†107)¹⁵. Odzwierciedlenie tego jest także widoczne u Justyna Męczennika (†155), który w swoim opisie liturgii wspominał diakonów, służących podczas celebracji¹⁶.

Służba diakonów była podporządkowana posłudze kapłańskiej, do której należała troska o poszczególne wspólnoty przezeń przewodzone¹⁷. Celowo wspomina się tutaj o kapłaństwie, bez rozgraniczenia dwóch znanych dzisiaj stopni (prezbiteratu i episkopatu), ponieważ dokładne ustalenie czasu, w którym te dwa urzędy się od siebie oddzieliły w takim sensie, że było widać między nimi dużą różnicę, jest bardzo trudne¹⁸. W okresie apostołskim na czele wspólnot stali sami apostołowie (por. Ga 4, 14). Dopiero po ich śmierci pojawili się na ich miejscu mężczyźni, których nazywano przełożonymi¹⁹. Początkowo byli to biskupi, którym posługiwali diakoni²⁰. Świadczy o tym fakt, że św. Piotr wyswięcił Linusa, Kleta i Klemensa na biskupów, aby posługiwali w Rzymie²¹. Sformułowanie *biskup* i *prezbiter* było używane wówczas zamiennie (por. Tt 1, 5. 7). Wynikało to z tego, że terminologia nie była jeszcze wówczas jasno określona²². Nic więc dziwnego, że początkowo jedynie biskupi spełniali wszystkie kapłańskie akty kultu, podczas gdy prezbiterzy zostali obdarzeni możliwością sprawowania niektórych czynności kultycznych w ich imieniu wtedy, gdy przez prześladowania czy rozszerzenie się liczby wspólnot, biskupi nie mogli dotrzeć do wszystkich gmin²³. Grupa prezbiterów, uczestnicząca wraz z biskupem w służebnym kapłaństwie Chrystusa, stała się później szczególnego rodzaju ugrupowaniem, z którego wybierano biskupa – następcę apostoła²⁴.

¹² Jednakże tylko w tych dwóch ostatnich perykopcach diakonat występuje jako stopień służby kościelnej. Zob. R. Selejda, *Koncepcja diakonatu w Listach św. Pawła Apostoła*, Collectanea Theologica 74 (2004), 68.

¹³ A.G. Hamman, *Le diaconat dans l'antiquite chretienne*, Comité National du Diaconat (1990), 1.

¹⁴ Ambrosius Mediolanensis, *De officiis ministrorum*, I, 41, w: *Patrologia Latina*, vol. 16, ed. J.-P. Migne, Paris 1845, 84.

¹⁵ Ignatius Antiochenus, *Epistula ad Philadelphios*, XI, w: *Patres Apostolici*, vol. 1, ed. F.X. Funk, Tubingæ 1901, 275.

¹⁶ J.J. Janicki, *Historia Eucharystii w pierwszych wiekach chrześcijaństwa w świetle wybranych źródeł (II–IV w.)*, Textus et Studia 15–16 (2018), 106–111.

¹⁷ C. Krakowiak, *Święcenia niższe. Posługi i funkcje wiernych świeckich w liturgii*, Lublin 2019, 13.

¹⁸ J. Nowak, *Święcenia biskupa*, Roczniki Teologiczne 49 (2002), 97.

¹⁹ C. Krakowiak, *Sakrament święceń. Święcenia prezbiterów*, Lublin 2020, 13.

²⁰ „Pierwsza forma obecnej hierarchii ukazała się w relacji episkope-diakonos”. T. Nawracała, *Między prezbiterem a kapłanem. Kilka uwag o zmianie słownictwa w teologii kapłaństwa*, Studia Gdańskie 39 (2016), 35.

²¹ *Liber Pontificalis*, I, 3 i 5 w: *Synodi et Collectiones Legum*, vol. 9, ed. M. Ożóg, H. Pietras, Kraków 2014, 13.

²² W. Schenk, *Rozwój hierarchii w Kościele*, Ruch Biblijny i Liturgiczny 36 (1983), 290.

²³ T. Nawracała, art.cyt., 37.

²⁴ C. Krakowiak, *Sakrament święceń. Święcenia biskupa*, Lublin 2020, 8.

Pierwszy wyraźny podział na trójstopniowe duchowieństwo wyższe znajdujemy w *Tradycji Apostolskiej*, pochodzącej być może z III w. (choć bardziej prawdopodobny jest IV w.)²⁵. Dzieło to odzwierciedlało skutek procesu, zachodzącego między II a III w., kiedy dokonano określenia terminologicznego poszczególnych form służby kościelnej oraz rozdzielono od siebie obecne wówczas stopnie posługi eklezjalnej²⁶. W Rzymie prawdopodobnie dokonał tego papież Hygin (†149)²⁷. Wszystkie obrzędy święceń, o których można dowiedzieć się ze wspomnianego dokumentu, mają punkt wspólny – modlitwę i nałożenie rąk²⁸. To nie jest bez znaczenia, ponieważ ukazuje linię sukcesji pomiędzy apostołami a tymi, którzy po nich sprawują posługę lub są przeznaczeni do posługi tym, którzy zajmują miejsce apostołów²⁹. Diakoni, prezbiterzy i biskupi zostają tu ukazani jako trzy stopnie „wyższej” służby kościelnej. Z tekstów święceń można się dowiedzieć, że biskupi są tymi, którzy występują we wspólnocie jako pasterze wiernych, będąc wyświęceni na miejsce apostołów, z którymi dziedziczą sukcesję³⁰. Prezbiterzy to pomocnicy biskupów w dziele pasterzowania ludowi, którzy służą biskupowi radą³¹. Diakoni natomiast są sługami kapłanów³². Podobne ujęcie tych stopni jest dostrzegalne także w *Konstytucjach Apostolskich*, syryjskim dziele powstałym około 380 r., w których wzmiankowano o łączności pomiędzy biskupem a apostołem przez otrzymanie posługiwania w tym samym Duchu Świętym³³. Prezbiterzy natomiast zostali w tym dziele ukazani jako ci, którzy opiekują się ludem i w jego imieniu sprawują poszczególne czynności kultyczne względem Boga³⁴. Diakoni zaś jawili się jako sprawujący posługę we wspólnocie³⁵. W ten sposób Serapion z Thmuis (†362) mógł napisać, że posługę Kościoła katolickiego wypełniają diakoni, prezbiterzy i biskupi³⁶. Zatem w IV w. istniało już sklasyfikowane duchowieństwo wyższe.

²⁵ Na temat autora tego dzieła, zob. H. Pietras, *pośmiertna kariera św. Hipolita*, „Vox Patrum”, 17 (1997), 61–75; M. Błaza, *Czy modlitwy eucharystyczne „Mszału Rzymskiego św. Pawła VI” zachowują „ingenium Romanum”?*, 33 (2021), 31–33; M. Zachara, *Czy Tradycja Apostolska jest dokumentem rzymskim?*, Ruch Biblijny i Liturgiczny, 65 (2012), 3–20.

²⁶ D. Kwiatkowski, art.cyt., 166.

²⁷ *Liber Pontificalis*, X, 2 w: *Synodi et Collectiones Legum*, vol. 9, ed. M. Ożóg, H. Pietras, Kraków 2014, 24.

²⁸ H. Paprocki, *Hipolita Rzymskiego „Tradycja Apostolska”: wstęp, przekład, komentarz*, Studia Theologica Varsaviensia 14 (1976), 150–151 i 153–154.

²⁹ Jest to o tyle istotne, o ile ukazuje, że w czasach powstania *Tradycji Apostolskiej* to, o czym pisał jej autor, było znane na zasadzie dawnego zwyczaju. Por. T. Nawracała, art.cyt., 40.

³⁰ H. Paprocki, art.cyt., 151.

³¹ Tamże, 153.

³² Tamże, 154.

³³ *Constitutiones Apostolorum*, VIII, 5, 5–7, w: *Synodi et Collectiones Legum*, vol. 2, ed. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2007, 223.

³⁴ Tamże, VIII, 16, 1–5, 251.

³⁵ Tamże, VIII, 17–18, 252.

³⁶ Serapion: *Euchologion*, XXVI, 1, w: *Synodi et Collectiones Legum*, vol. 2, ed. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2007, 315.

3. POWSTANIE ŚWIĘCEŃ NIŻSZYCH

Ta część artykułu zostanie poświęcona tematyce powstania święceń niższych, czyli niższej hierarchii duchowieństwa, o której – choć nie w sensie zwartej całości – można mówić dopiero od II w.³⁷ Wówczas różni pisarze kościelni – na czele z Justynem (†155) – zaczynają wzmiankować o pewnych funkcjach liturgicznych, które w ciągu wieków zostały włączone w grupę hierarchii duchowieństwa³⁸. Prawdopodobnie dotyczy pierwszych wzmianek o ministranturze świeckich mężczyzn, co może potwierdzać dzieło sklasyfikowania poszczególnych funkcji, dokonane przez papieża Wiktora I (†197)³⁹.

Spośród wszystkich niższych stopni jako pierwszy zaistniał lektorat, o którym wzmiankował już wspomniany w tej pracy Justyn (†155)⁴⁰. Również Tertullian (†220) w swoich pismach wymieniał nazwę takiej służby⁴¹. Świadkiem o obecności lektoratu we wspólnocie Kościoła był także Cyprian z Kartaginy (†258)⁴². Na przełomie II i III w. stopień ten był jeszcze powszechnie dostępny dla laikatu⁴³. Zmieniło się to dopiero po koniec III w., kiedy lektorat zaczął być uważany za czynność urzędową⁴⁴. Podobna sytuacja nastąpiła z subdiakonatem, czyli drugą najstarszą posługą niższą, istniejącą za czasów papieża Fabiana (†250)⁴⁵. Te dwa urzędy były znane autorowi *Tradycji Apostolskiej*, który przedstawił w swym dziele obrzęd ustanawiania subdiakonów i lektorów⁴⁶. Były to więc dwie pierwsze posługi Kościoła⁴⁷.

W III w. znane były jeszcze trzy inne formy służby kościelnej, o której wzmiankował papież Korneliusz (†253): ostiariat, egzorcystat i akolitat⁴⁸. Wszystkie te stopnie powstały ze względu na potrzebę utworzenia kolejnych form posługi, wynikającej z rozwoju życia Kościoła⁴⁹. Choć te trzy urzędy nie zostały wskazane przez autora *Tradycji Apostolskiej* jako istniejące we wspólnocie, to jednak wysoce prawdopodobne jest, iż istniały one lokalnie⁵⁰. W ten sposób w Rzymie w okolicach III w. istniały

³⁷ C. Krakowiak, *Święcenia niższe...*, art.cyt., 16.

³⁸ A. Fortescue, *Dzieje Mszy Świętej*, tłum. W. Hozakowski, Poznań 1914, 45.

³⁹ *Liber Pontificalis*, XV, 2 w: *Synodi et Collectiones Legum*, vol. 9, ed. M. Ożóg, H. Pietras, Kraków 2014, 29.

⁴⁰ J.J. Janicki, art.cyt., 106–111.

⁴¹ Tertullianus, *De Præscriptionibus Adversus Hæreticos*, XLI, w: *Patrologia Latina*, vol. 2, ed. J.-P. Migne, Paris 1845, 56.

⁴² Cyprianus Carthaginensis, *Epistolæ*, XXIX, w: *Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum*, vol. 3/2, ed. S. Coleti, J. Bettinelli, Venice 1784, 549.

⁴³ F. Wieland, dz.cyt., 75.

⁴⁴ A. Fortescue, *Dzieje Mszy Świętej*, 32.

⁴⁵ *Liber Pontificalis*, XXI, 2 w: *Synodi et Collectiones Legum*, vol. 9, ed. M. Ożóg, H. Pietras, Kraków 2014, 38.

⁴⁶ H. Paprocki, *Hipolita Rzymskiego „Tradycja Apostolska”*, 155.

⁴⁷ Hrabanus Maurus: *De Clericorum Institutione ad Heistulphum Archiepiscopum*, IV, w: *Patrologia Latina*, vol. 107, ed. J.-P. Migne, Paris 1845, 299–300.

⁴⁸ Cornelius, *Epistolæ*, IX, 3, w: *Patrologia Latina*, vol. 3, ed. J.-P. Migne, Paris 1845, 742–744.

⁴⁹ W. Schenk, art.cyt., 291.

⁵⁰ F. Wieland, dz.cyt., 40.

następujące stopnie niższe: ostiariat, lektorat, egzorcystat, akolitat i subdiakoniat⁵¹. Zdaje się jednak, że wówczas nadal te stopnie były dostępne dla osób świeckich, gdyż zarezerwowanie ich dla duchownych nastąpiło – jak wyżej to już napisano – dopiero pod koniec III w.⁵² Wówczas papież Gajus (†296) nakazał wszystkim dążącym do kapłaństwa przed przyjęciem święceń wyższych przejść przez niższe stopnie posługi⁵³. Być może właśnie dlatego wielkopiątkowa uroczysta modlitwa powszechna, skomponowana w IV w., wymieniała wszystkich duchownych (wyższych i niższych), rozpoczynając od biskupów, prezbiterów i diakonów, akcentując służbę subdiakonów i akolitów, skończywszy na posługach egzorcysty, lektora i ostiariusza⁵⁴. Od tego czasu stopnie niższe zaczęły być traktowane jako część hierarchii duchowieństwa⁵⁵.

4. ZAKOŃCZENIE

Kształtowanie się hierarchii duchowieństwa, która w aspekcie stopni niższych różnie wyglądała w poszczególnych krajach, dokonywała się do IV w. Wówczas dostrzega się już bardziej sprecyzowaną liczbę stopni hierarchii kościelnej, członków w Rzymie od V w. powszechnie określano terminem *duchownych*⁵⁶. Wówczas też sugerowano duchownym niższych święceń, co już wtedy było normą dla osób z wyższymi święceniami, zachowywanie wstrzemięźliwości seksualnej⁵⁷. Wszystko to czyniono w tym celu, aby sposób życia duchownych był wzorem postępowania dla wiernych w konkretnych wspólnotach.

BIBLIOGRAFIA

- Ambrosius Mediolanensis, *De officiis ministrorum*, w: *Patrologia Latina*, vol. 16, ed. J.-P. Migne, Paris 1845, 23–184.
- Athanasius, *Apologia contra arianos*, w: *Patrologia Græca*, vol. 25, ed. J.-P. Migne, Paris 1857, 247–410.
- Błaza M., Czy modlitwy eucharystyczne „Mszalu Rzymskiego św. Pawła VI” zachowują „ingenium Romanum”?, *Studia Bobolanum* 33 (2021), 19–44.
- Błaza M., Kowalczyk D., *Traktat o sakramentach*, w: *Dogmatyka*, t. 5, Warszawa 2016, 215–561.
- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, Roma 1986.
- Concilium Laodicense, *Canones*, w: *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, vol. 2, ed. J.D. Mansi, Florentiæ 1759, 563–574.

⁵¹ C. Krakowiak, *Święcenia niższe*, 40.

⁵² F. Wieland, dz.cyt., 54–55.

⁵³ *Liber Pontificalis*, XXIX, 2, w: *Synodi et Collectiones Legum*, vol. 9, ed. M. Ożóg, H. Pietras, Kraków 2014, 52.

⁵⁴ *Commentarium de nova disciplina et ritibus circa ministeria*, *Notitiæ*, 79 (1973), 21–23.

⁵⁵ C. Leonhard, *Symbölchen für den notwendigen Wandel*, *Kompass* 5 (2021), 9.

⁵⁶ Concilium Romanum III, *Epistula ad universos episcopos*, III, w: *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, vol. 7, ed. J.D. Mansi, Florentiæ 1762, 1172–1173

⁵⁷ Szeroko na ten temat, Por. D. Makowski, *Powstanie i wczesny rozwój wstrzemięźliwości duchownych pomiędzy IV a VI wiekiem*, *Częstochowskie Studia Teologiczne* 50 (2023), 205–217.

- Concilium Romanum III, *Epistula ad universos episcopos*, w: *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, vol. 7, ed. J.D. Mansi, Florentiæ 1762, 1171–1174.
- Commentarium de nova disciplina et ritibus circa ministeria*, Notitiæ, 79 (1973), 21–23.
- Congar Y., *Ministères et structuration de l'Eglise*, La Maison-Dieu 102 (1970), 7–20.
- Constitutiones Apostolorum*, w: *Synodi et Collectiones Legum*, vol. 2, ed. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2007 (1–299).
- Cornelius, *Epistolæ*, w: *Patrologia Latina*, vol. 3, ed. J.-P. Migne, Paris 1845, 699–838.
- Cyprianus Carhaginensis, *Epistulæ*, w: *Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum*, vol. 3/2, ed. S. Coleti, J. Bettinelli, Venice 1784, 1–842.
- Fortescue A., *Dzieje Mszy Świętej*, tłum. W. Hozakowski, Poznań 1914.
- Hamman A. G., *Le diaconat dans l'antiquite chretienne*, Comité National du Diaconat (1990), 1.
- Hrabanus Maurus: *De Clericorum Institutione ad Heistulphum Archiepiscopum*, w: *Patrologia Latina*, vol. 107, ed. J.-P. Migne, Paris 1845, 9–1164.
- Ignatius Antiochenus, *Epistula ad Philadelphios*, w: *Patres Apostolici*, vol. 1, ed. F. X. Funk, Tubingæ 1901, 265–275.
- Ioannes Chrysostomos, *Homiliæ*, w: *Patrologia Græca*, vol. 60, ed. J.-P. Migne, Paris 1862, 13–583.
- Janicki J. J., *Historia Eucharystii w pierwszych wiekach chrześcijaństwa w świetle wybranych źródeł (II–IV w.)*, Textus et Studia 15–16 (2018), 95–127.
- Krakowiak C., *Pontyfikat Rzymski Pawła VI*, Lublin 2020.
- Krakowiak C., *Sakrament święceń. Święcenia biskupa*, Lublin 2020.
- Krakowiak C., *Sakrament święceń. Święcenia prezbiterów*, Lublin 2019.
- Krakowiak C., *Święcenia niższe. Posługi i funkcje wiernych świeckich w liturgii*, Lublin 2019.
- Kwiatkowski D., *Struktura i teologia obrzędu święceń prezbiteratu w posoborowych pontyfikalach*, Poznańskie Studia Teologiczne 2 (2001), 163–205.
- Leonhard C., *Symbölchen für den notwendigen Wandel*, Kompass 5 (2021), 9.
- Liber Pontificalis*, w: *Synodi et Collectiones Legum*, vol. 9, ed. M. Ożóg, H. Pietras, Kraków 2014.
- Makowski D., *Powstanie i wczesny rozwój wstrzeźliwości duchownych pomiędzy IV a VI wiekiem*, Częstochowskie Studia Teologiczne 50 (2023), 205–217.
- Nawracała T., *Między prezbiterem a kapłanem. Kilka uwag o zmianie słownictwa w teologii kapłaństwa*, Studia Gdańskie 39 (2016), 31–47.
- Nowak J., *Święcenia biskupa*, Roczniki Teologiczne 49 (2002), 97–110.
- Paulus VI, *Litteræ Apostolicæ Motu Proprio datæ „Ministeria Quædam”. Disciplina circa primam tonsuram, ordines minores et subdiaconatus in Ecclesia Latina innovatur*, Acta Apostolica Sedis 64 (1972), 529–534.
- Pietras H., *Pośmiertna kariera św. Hipolita*, Vox Patrum, 17 (1997), 61–75.
- Selejdak R., *Koncepcja diakonatu w Listach św. Pawła Apostoła*, Collectanea Theologica 74 (2004), 61–75.
- Serapion: *Euchologion*, w: *Synodi et Collectiones Legum*, vol. 2, ed. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2007 (300–318).
- Szczepaniec S., *Posługi liturgiczne w zgromadzeniu liturgicznym*, Ruch Biblijny i Liturgiczny 40 (1987), 534–541.
- Schnitzler T., *Znaki bliskości Boga. Zarys sakramentologii*, tłum. J. Tyrawa, Wrocław 1995.
- Schenk W., *Rozwój hierarchii w Kościele*, Ruch Biblijny i Liturgiczny 36 (1983), 289–296.
- Tertullianus, *Ad Uxorem*, w: *Patrologia Latina*, ed. J.-P. Migne, vol. 1, ed. J.-P. Migne, Paris 1844, 1273–1304.
- Wieland F., *Die genetische Entwicklung der sog. Ordines Minores in den drei ersten Jahrhunderten*, Rom 1897.
- Zachara M., *Czy Tradycja Apostolska jest dokumentem rzymskim?*, Ruch Biblijny i Liturgiczny, 65 (2012), 3–20.

THE FORMATION OF THE HIERARCHY OF THE CLERGY UNTIL THE 4TH CENTURY

Summary

The present article deals with the issue of the formation of the hierarchy of the clergy up to the 4th century. In this century there is already contact with a formed group of clergy, comprising seven degrees of ordination. In the first part of the study, attention was focused on the aspect of the rise and gradation of higher orders, i.e. episcopate, presbyterate and diaconate. The second part presents the formation and organization of the lower classes of the clergy: the ostiariat, the lectorate, the exorcistate, the acolytate and the subdiaconate. Thanks to this, it is possible to observe the parallel formation of both clergy groups, merged into one whole around the 4th century.

Key words: clergy, sacrament of ordination, services, history

Nota o Autorze

Dawid MAKOWSKI – student teologii na Akademii Katolickiej w Warszawie – Collegium Bobolanum. Założyciel i koordynator projektu „Z pasji do liturgii”. Autor kilku książek o liturgii. Zainteresowany szczególnie dogmatyką, teologią liturgii, dziejami reformy liturgicznej, historią liturgii oraz sakramentem święceń i teologią laikatu.

ORCID: 0009-0003-6007-0393

Kontakt e-mail: d.makowski472@gmail.com